

De la practici de integrare la o filozofie a integrării romilor

■ LÁSZLÓ FOSZTÓ

This article deals with the tensions between observable integrative practices and the philosophies of integration. Philosophical concepts of the 'integration' have their internal ambiguities and inconsistencies. It is not always clear whether the subjects of integrative attempts (the Roma) are the individuals or the community as a whole. Moreover the imagined passivity of the subjects who need to be "integrated" and "mobilized" can stand in sharp contrast with the active "integrative practices" observable among some Roma groups. Through a media case study about the emergence of a Roma leader the author seeks to address the questions: How Roma actively behave in order to be seen as better integrated? And if they do so how their attempts are perceived by the majority?

Keywords:

Romanian Roma elite, Gypsy kings, integration, political ritual, Romanian Orthodox Church

Integrare: ambiguități conceptuale

Conceptul central al politicilor publice care au ca scop îmbunătățirea situației Romilor din România este *integrarea* socială, economică și politică. Conceptul pare să fie foarte ambiguu. Deseori unitatea de bază, subiectul integrării, este prea puțin conturată. În unele cazuri se pare că integrarea nu poate fi realizată decât individual, prin includerea *indivizilor* care eventual sunt membri unei comunități etnice și/sau sunt în poziții vulnerabile, dezavantajate din punct de vedere socio-economic. În alte cazuri pare evident că se dorește integrarea grupului etno-cultural, a comunității în sine. Granițele acestor grupului rareori sunt ușor de trasat și definirea subiectului colectiv produce dezbateri nesfârșite asupra legitimității drepturilor colective.¹ La rândul lor, mecanismele integrării (servicii sociale, educația, piața forței de muncă, mobilizarea politică etc.) suferă de tensiuni și „comenzi” divergente, chiar contradictorii. Astfel în general se poate constata că există o slabă filozofie a integrării și astfel bricolajul politicilor publice incoerente produce efecte ad-hoc în cel mai bun caz, rămâne fără efect, ba chiar produce efec-

¹ O încercare de analiză a acestei probleme se găsește în: László Fosztó, „Dezbateri și tendințe în cercetarea romilor. Schiță pentru elaborarea de politici publice”, *Korunk*, (2009): 5 (Mai), <http://www.korunk.org/?q=ro/node/10608>

te adverse în cazuri mai puțin fericite. Inconsistența conceptuală este sursa unor măsuri politice ineficiente. Cum ar arăta o filozofie „tare” a integrării? Și care ar fi aceste principii?

Nu o să încep analiza cu clarificări conceptuale. Acest articol își propune să folosească o perspectivă diferită. Punctul de plecare este un exemplu luat din practicile existente de integrare a romilor la nivelul local dar și la nivel național. Astfel, analiza este o încercare de a descifra logica care se ascunde în spatele practicii descrise și conturarea unor elemente care stau la baza „filozofiilor autohtone” ale integrării. Acest articol oferă o viziune complementară analizelor publicate despre politicile publice oficiale destinate integrării romilor.¹ Întrebarea mea inițială este: care sunt practicile „neoficiale” (informale) care pornesc din mijlocul comunităților de romi și care eventual pot fi văzute ca „integrative”. Adică ce fac romii pentru a exploata oportunitățile de integrare care există în societatea majoritară? Și cum sunt percepute aceste încercări de către ceilalți romi? Și cum privesc majoritarii?

Analiza mea este de inspirație antropologică, deși materialul este colectat din presă: articolul oferă o analiză de eveniment-media, nu se bazează pe cercetare de teren, cum procedează cel mai des antropologii. Articolul este structurat în felul următor: în secțiunea următoare voi prezenta evenimentul-media cu comentarii minime, urmat de o scurtă interpretare a evenimentului și câteva concluzii în final.

O încercare de integrare politică venită de „jos”

Pe la mijlocul lunii august 2003 ziarele centrale au titrat că bulibașa romilor din Costești, județul Argeș, pe nume Ilie Badea Stănescu (poreclit Tortică) a dat publicității că va fi încoronat ca „rege internațional al țiganilor de pretutindeni”. Evenimentul urma să aibă loc la data de 8 septembrie 2003 iar Biserica Ortodoxă Română a acceptat să găzduiască ceremonia de încoronare.² Stănescu aprecia că va avea 40 de milioane de supuși în toate țările lumii.³

În contradicție cu anunțul lansat, încoronarea avusese loc încă de la sfârșitul lunii august. Ziarele au relatat că ceremonia s-a desfășurat la Mănăstirea Curtea de Argeș iar slujba a fost oficiată de patru preoți ortodocși. Articolul din *Evenimentul Zilei* relatează că unul dintre preoți a citit un text care anunța: „În baza unui decret imperial⁴ și cu acordul Curții de la Viena, în conformitate cu divanul și cutumele etnice ale romilor din România și din Diasporă, formând un popor de 78 milioane de rromi, s-a acordat funcția suprema de Rege Internațional domniei sale Majestății Stănescu Badea Ilie”. Este relatat că unul dintre preoți a „așezat pe fruntea Regelui Internațional” o coroană de aur. Încoronatul a dat o declarație prin care și-a invitat toți supușii să urmeze „crența pură ortodoxă”.

Articolul nu omite să comenteze că „s-a îmbarcat întreaga suită în limuzine luxoase și a demarat în trombă” spre Costești unde s-a ținut cheful de încoronare,

1 De exemplu vezi Ionescu Maria și Căce Sorin, *Politici publice pentru romi. Evoluții și perspective* (București: Editura Expert, 2006) și Moisă Florin, „Politici publice pentru romi”, în Levente Salat (editor), *Politici de integrare a minorităților naționale din România* (Cluj-Napoca: Centrul de Resurse pentru Diversitate Etnoculturală, 2008), 237-49.

2 Nesemnăt, „Rromi vor avea încă un rege. Acesta este bulibașa din Costești” *Monitorul* 13 august 2003.

3 Estimările realiste spun că trăiesc cel mult 8,5 milioane de romi în Europa, și maximum 10 milioane global. Vezi de exemplu Liegeois Jean Pierre și Gheorghe Nicolae, *Roma/Gypsies: A European Minority* (London: Minority Rights Group International, Report volum 4., 1994), 7.

4 Decretul a fost semnat de Iulian Rădulescu, împăratul romilor. Se pare că el s-a asociat cu noul rege împotriva regelui mai vechi al romilor, sibianul Florin Cioabă.

oazia cu care au fost sacrificați 20 de porci.¹ Tonul general al articolului era sarcastic iar indignarea autorului reieșea și din titlu („Ceremonie scandaloașă în catedrala mornarilor României”). Alte ziare au reacționat în ton similar.² Tonul revoltat a caracterizat și știrea difuzată de TVR care în seara încoronării a difuzat un scurt reportaj însoțit de observația că catedrala unde a avut loc ceremonialul este locul unde au fost încoronați regii României.³

Furia presei avea ca țintă principală preoții care au oficiat slujba, dar fiindcă cei patru clerici ortodocși au susținut că au primit „ordin pe linie ierarhică”⁴ presa zilelor următoare a acuzat Biserica Română Ortodoxă în întregime pentru că nu a interzis ritualul. „Trist este că Patriarhia tutelează astfel de samavolnicii contra unui «onorariu regal»”⁵ Preoții au fost acuzați în continuare de lăcomie și corupție⁶, un articol presupunând că au participați la ceremonial în schimbul a câteva „lopeți de verzișori” (dolari).⁷

Nu numai ziaristii majoritari, dar și Florin Cioabă, regele sibian al romilor, a reacționat cu indignare: „Eu l-am avertizat chiar pe patriarh de cercul care se pune la cale, dar se pare că și Biserica Ortodoxă este coruptă pentru bani. Pentru că Stănescu dădea bani puteau să îl facă chiar și arhanghel? Eu zic că Biserica Ortodoxă s-a compromis pentru că acolo unde au călcat mari regi al României au venit doi păgâni să pângărească biserica.”⁸ Citat într-un alt articol Cioabă a precizat: „Familia mea a condus întotdeauna etnia rromilor. Toți știau cine este tatăl meu. Un președinte de partid se mai poate face, dar un rege... este deja bătaie de joc.”⁹ Organizațiile romilor și câțiva reprezentanți aleși și-au exprimat la rândul lor păreri critice. Unele păreri erau echilibrate, cum ar fi că „statutul de bulibașa e pe cale de dispariție, fiind înlocuit de ranguri de regi și de împărați”¹⁰ sau s-a menționat existența unui conflict între elitele rome și s-a lansat chiar ipoteza unei „crize de identitate”.¹¹ Alții au refuzat pur și simplu să recunoască legitimitatea funcției de rege al romilor.¹² Iar Mădălin Voicu, deputatul Partidei Romilor la vremea respectivă a comentat cinic: „A fost o lovitură de cort”.¹³

Eparhia Argeșului și Muscelului a dat publicității un comunicat de presă care susținea că cei patru preoți n-au făcut decât să binecuvânteze coroana lui Stănescu. „Astfel de slujbe de binecuvântare sînt obișnuite și se pot face pentru orice lucruri cu întrebuintare creștinească: case, viitoare sedii, îmbrăcăminte, diferite obiecte etc.”¹⁴ Acest comunicat evita să comenteze rolul activ al unuia dintre preoți în ritua-

1 Popa, „Ceremonie scandaloașă”, 10.

2 De exemplu: Cârstea Elly, „Ceremonial în locașul sfânt al regilor României: Încoronare rromă la Curtea de Argeș”, *Jurnalul Național* 1 septembrie 2003.

3 MR/YCL/LS, „Couronnement d'un „roi international des Tziganes”. *Agence France Presse*, 31 august 2003.

4 Popa . „Ceremonie”.

5 Ghilezan Marius, „Mădălin Voicu, despre scandalul încoronării regelui țiganilor la Curtea de Argeș: Lovitură de cort”, *Evenimentul Zilei*, 2 septembrie 2003, 9.

6 Chifu Viorel, „Patru preoți argeșeni au compromis BOR”, *Gardianul*, 2 septembrie 2003.

7 Bejan Gabriel, Petre Rachita, „Încoronarea căldărarului Stănescu: 10 milioane de lei, trei găini și „lopeți de verzișori” pentru preoți”, *Evenimentul Zilei*, 2 septembrie 2003.

8 Citat în: Cârstea Elly, „Țigănie regală: Casele regale ale rromilor se scuișă reciproc”, *Jurnalul Național* 2 septembrie 2003.

9 Citat în: I.C., „Zece milioane și două găini pentru o «coroană regală»” *Evenimentul Zilei* 2 septembrie 2003.

10 Costel Bercuș, directorul Romani Criss, citat în: Coste Dan, „Țigănia capetelor încoronate” *Ziua*, 2 septembrie 2003.

11 Vasile Ionescu, președintele Aven Amentza citat în: Coste, „Țigănia capetelor...”.

12 Pădurean Claudiu, „Rromi clujeni nu mai vor regi și împărați” *România Liberă / ediție de Transilvania – Banat*, 4 septembrie 2003, și Prundea, Mădălina, „Rromi nu vor rege” *Evenimentul zilei*, 4. septembrie 2003.

13 Ghilezan, „Mădălin Voicu, despre...”.

14 Popa, „Eparhia Argeșului și Muscelului nu vede nimic rău în a binecuvânta coroana „regelui țiganilor””, *Evenimentul Zilei*, 2 septembrie 2003.

lul încoronării, și nici acuzațiile de corupție nu au fost infirmate. Peste două zile un nou comunicat a fost emis de Episcopul Argeșului și Muscelului. Textul reitiera că slujba oficiată în Catedrala de la Curtea de Argeș „a avut doar rolul de a sfinți po-doabele specifice cutumei (obiceiurilor) rromilor”¹. Totodată recunoștea că „Ceea ce a depășit acest cadru (...) a fost o abatere regretabilă pentru care cerem iertare opiniei publice. Vom dispune o cercetare în acest sens.” Episcopul explica și motiva-ția mai generală pentru care a fost găzduit ceremonialul: „Noi apreciem că rromii se organizează în «instituții» – se mai arată în comunicat – indiferent de ce nume poar-tă, instituții care au ca scop apropierea de principiile moralei creștin-ortodoxe și in-tegrarea în structurile Uniunii Europene. Faptul că rromii își numesc aceste instituții și pe membrii ei cu nume (rege, împărat, casă regală etc.) care în percepția românilor au alte semnificații nu face obiectul competenței Bisericii Ortodoxe Române. Cre-dem că oricine din România știe ce înseamnă un rege al României și un rege sau împărat al rromilor și nu se poate face nici o confuzie.”²

Peste patru ani, în Ajunul Crăciunului 2007 Ilie Badea Stănescu a murit din cauza unui infarct. Avea vârsta de 55 ani. În ziua înmormântării, Dan, fiul lui cel mare, s-a încoronat ca „rege internațional al romilor ortodocși de pretutindeni”.³ Ceremonia de încoronare a fost asistată de mulțimea adunată pentru funeralii, de reprezentanții presei, dar nu și de preoți.

O încercare de interpretare

Cum putem să înțelegem acest eveniment-media? Folosesc termenul de eveni-ment-media, pentru că prin analiza acestui caz nu putem vorbi *direct* despre persoa-nele și evenimentele prezentate, ele apar mai degrabă *reprezentate* prin media. Aceste reprezentări nu sunt independente de persoane, de exemplu Stănescu cu si-guranță intenționa să apară în media națională când a organizat încoronarea, dar nu avea mijloace să controleze cum va fi prezentat evenimentul. Relația de subiect-re-prezentare nu este unidirecțională, presa nu „oglindește realitatea”, ci recrează, și la rândul ei direcționează comportamentul părților implicate. De exemplu, Eparhia a dat publicității comunicatul prin care retracea cel puțin parțial suportul oferit, din cauza presiunii din partea sferei publice, a presei. Deci prima observație la evenimen-tul media prezentat este că dinamica mediatizării modifică și recrează evenimentele și personajele. Această observație pare să fie sens comun, dar consider că este im-portant în cazul de față, fiindcă funcția de „Rege al romilor” este creată printr-un apel la media și pare să fie „destinată” în bună parte sferei publice majoritare.

O altă trăsătură a evenimentelor este recursul la *ritualul politic*. Deseori negli-jat, acest vehicul simbolic este important în viața politică în general, iar în cazul de față are un rol central. Legitimitatea ordinii sociale și politice este susținută de obi-cei prin mijloace simbolice. Încoronarea regelui a operat cu simboluri puternice care au contribuit la reacțiile vehemente descrise. Simbolistica religioasă și națională in-vocată a stârnit emoții și tensiuni în sfera publică majoritară, care a refuzat să accep-te legitimitatea ritualului. Astfel încercarea de integrare simbolică a eșuat parțial. Totuși, este important de observat nivelul la care s-a aspirat prin metodele simboli-ce: deși declarativ regele dorea să fie „internațional”, retorica folosită a apelat la cea religioasă Creștin Ortodoxă, a invocat simbolistica națională românească și a solicitat suportul instituțional al Bisericii Ortodoxe Române.

¹ Popa, „ÎPS Calnic cere scuze opiniei publice: Episcopia Argeșului și Muscelului recunoaște că a gafat”, *Evenimentul Zilei*, 4 septembrie 2003.

² Popa, „ÎPS Calnic cere...”.

³ Nesemnat: „A fost încoronat un alt rege al țiganilor”, *Evenimentul Zilei*, 27 decembrie 2007.

Care sunt totuși cauzele scandalului? Fără îndoială, există tensiuni între statutul atribuit romilor în general de societatea majoritară și încercarea de a accesa resursele simbolice naționale, sacre. Cred că aceasta este una dintre cauzele care au condus la refuzul majorității, și la excluziune simbolică. S-au ivit și probleme legate de transferul ritualului de la contextul local spre sfera publică națională prin folosirea mass-mediei. Destinat de la bun început publicului larg, încoronarea și-a atins parțial scopul: Stănescu a devenit cunoscut pe plan național, ceea ce este de remarcat în contextul dat. Evaluările negative și critica atrasă însă l-a împiedicat să devină un reprezentant recunoscut, legitim al romilor în sfera publică națională. Și BOR, instituția care a susținut instituțional încoronarea, s-a delimitat de rege iar cele două „argumente” care pot fi extrase din comunicatul de presă al Eparhiei sunt simptomatice: într-unul participarea preoților este legitimată de toleranța față de „cutume” și «instituții» specifice, care trebuie încurajate pentru că ele ajută la integrarea romilor la nivelul „Uniunii Europene”. Intercalat între „comunitate tradițională” și „Europa” rămâne totuși nivelul național, cel despre care nu se vorbește deși practicile „de facto” se petrec în acest cadru.

Spre filosofii ale integrării? De unde? Încotro?

Cred că analiza precedentă ne conduce la câteva concluzii chiar dacă practicile descrise nu sunt foarte coerente sau lipsite de ambiguități.

1) *Practicile observate* au prioritate peste ceea ce este considerat dezirabil pe baza unei filozofii „de import”. În loc de o contemplare asupra „lipsurilor” (i.e. lipsa unei culturi unitare și limbă standardizată, sau a structurilor de leadership transparente, a mobilizării politice, sau a spiritului civic, etc.) este mult mai util să considerăm ce este dat în contextul prezent. Practicile trebuie înțelese mai bine, și – dacă este cazul – folosite ca punct de pornire pentru a construi o filozofie „autohtonă” a integrării. Acest argument nu este în favoarea unei abordări care exotizează cultura romilor sau recurge la scuza specificității situației românești, dar reflexele cu care anumite politici publice sunt imaginate și implementate în contextul concret al comunităților trebuie puse sub semnul întrebării.

2) Este mai important să *înțelegem practicile în contextului lor local* decât să folosim sloganuri invocând „Uniunea Europeană”, „cutume” sau tradiții greu de pătruns. Contextul local nu trebuie înțeles ca încapsulat în grupul etnic sau în localitatea imediată ci mai degrabă ar trebui înțeles prin punctele de legătură cu contextul regional și național.

3) Este indicat să acordăm atenție sporită *ritualurilor neglijate*, practicilor locale. Aceste practici simbolice pot conține atât elementele și oportunitățile integrării cât și *ale excluziuni simbolice*.

4) *Rolul sferei publice naționale*: discursul mediatic susținut de organele de presă are un rol foarte important în crearea și menținerea „problemei țiganilor” dar și a categoriei de *romi* imaginat ca grup unitar de majoritari.

5) Ar fi timpul pentru o *estimare mai realistă a eficienței instituțiilor existente*. Cazul analizat arată că rolul bisericii ortodoxe în procesele de integrare este neglijat pe nedrept. Cum de altfel este cazul și altor biserici și mișcări religioase. Rolul atribuit ONG-urilor este supradimensionat și produce așteptări nerealiste asupra puterii acestor asociații, în timp ce trecem pe lângă alte instituții ale vieții civile care ar putea modela o societate civilă mai funcțională.

Drumul intervențiilor sociale cu cea mai firavă șansă de succes pornește de la practici de integrare existente. Și de aici se poate ajunge eventual la o filozofie a integrării romilor. Preconcepțiile tari, principiile filozofice dogmatice riscă să producă efecte nescontate în continuare la fel cum o face și actuala filozofie ambiguă, „slabă”.